

Навчання Йована Раїча в Києво-Могиллянській академії

Перш ніж почати розгляд винесеної у заголовок теми, слід зазначити, що її формулювання занадто «гучне». Справді-бо, і сучасні українські історики, і дослідники Києво-Могиллянської академії XIX — початку XX ст. щодо Раїча зазначали тільки, що він навчався у Києві. Відомі сьогодні академічні історичні джерела замовчують ім'я цього знаного серба. Навіть час його студій в Україні дослідники датують по-різному, або й взагалі воліють не апелювати до чітких хронологічних меж, вказуючи, натомість, доволі широко на 1750-ті роки*.

Певні припущення про початок навчання Йована Раїча можна зробити, базуючись на інформації документів Київської губернської канцелярії. Серед останніх містяться матеріали про, що перетинали кордон Російської імперії та складали присягу на вірність імператорському престолу (остання процедура була обов'язковою для іноземців, що планували довший час перебувати в межах імперії, але й не перешкоджала їх виїзду за кордон). Серед «заграничних» прибульців, які присягали у травні та в наступні місяці 1754 р., значиться «Іоанъ Равичъ»**. Така вкрай лаконічна інформація, що не містить детальнішої вказівки на походження особи, надається тільки для припущень про тожність відомого серба з цим чоловіком. Ідентифікацію ускладнює й той факт, що в Україні прізвище «Равич» мали не лише іноземці, а, приміром, уродженці українських територій Речі Посполитої. Так, 1741 р. серед урядників київського магістрату значився райця Равич***. В академічній книзі для щорічного збору пожертв на Сироїд, «въ которой уписуются имена и прозвания добротных дателей съ киевоподолскихъ міщанъ», під 1757 р.

---

* Саме так неконкретно 1750-и рр. датовано навчання Раїча в Академії в енциклопедичному виданні, що вже за своїм характером претендує на певний підсумок наукових досягнень попереднього часу: *Києво-Могиллянська академія в іменах, XVII–XVIII ст.: Енцикл. видання.* — К., 2001. — С. 452.

** Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі — ЦДІАК України). — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 1591. — Арк. 32 зв.

*** *Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии. Отделение II (1721–1795 гг.) / Со введением и примечаниями Н. И. Петрова (далі — АцД).* — К., 1904. — Т. I (1721–1750 гг.). — Ч. 1. — С. 259. — № L.

другим серед кількох десятків осіб записаний якийсь «Іоанъ Равичъ» — один із трьох, які пожертвували найбільші суми у 50 копійок. Аналогічно згаданий добродій учинив і наступного року*. Фіксація в обох випадках на початку переліків та помітна сума милостині недвозначно вказують на важливе місце цього достойника серед київських міських громадян. Не виключено, що це міг бути згаданий безіменний райця або його родич. 1761 чи 1762 р. серед могилянських студентів у школі граматики навчались «Григорій Равичъ» та «Іванъ Равичъ»**. Утім, місце їх походження теж невідоме. Відсутність згадок про обох у реєстрах студентів із родин священно- і церковнослужителів дозволяє припустити, що йдеться або про представників світських станів з Гетьманщини (не виключено — з Києва), або ж про прибульців з-за кордону. Крім того, досить поширеною тоді була практика складання присяги вже після початку навчання. При здійсненні цієї процедури студенти зазвичай виділялися в окрему групу, але біля прізвища Равича ніякого маркування немає. Якщо припустити, що Іоан Равич, який присягав у Києві в першій половині 1754 р., був саме нашим героєм, то початок студій серба в Академії слід датувати вереснем того ж року.

Навчання сербів у Київській академії та зв'язки могилянців із Сербією у XVIII ст. детально досліджені. Яскравою ілюстрацією такої взаємодії може слугувати місія Мануїла (в чернецтві — Михаїла) Козачинського, який прибув у Сербію на прохання митрополита Вікентія (Іоановича) 1733 р. У Карловцях Мануїл викладав синтаксиму, поетику й риторику, а 1738 р. повернувся до Києва***. Саме тут у «славено-латинських школах» під опікою колишнього могилянського вихованця ніби й розпочав «заправлятися науками» Йован Раїч****, який, зрештою, теж потрапив до Києва. За підрахунками Миколи Петрова, тільки впродовж 1721–1762 рр. у Київських Атенах студіював щонайменше 31 серб*****, а у 1754 р., коли до міста, ймовірно, прибув

* ЦДІАК України, ф. 1711, оп. 1, спр. 2, арк. 3, 4.

** Там само, ф. 59, оп. 1, спр. 3552, арк. 5 зв.

*** Цікаво, що від 1736 р. Козачинський, будучи світською людиною, на вимогу Вікентія почав проповідувати. Це викликало невдоволення римо-католиків, тож Мануїл був вимушений висвятитися на священника (Там само, ф. 130, оп. 1, спр. 16, арк. 41–42 зв.).

**** *Киево-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст.* — С. 452.

***** Петров Н. Воспитанники Киевской Академии из сербов с начала синодального периода и до царствование Екатерины II (1721–1762 гг.) // *Отдельный оттиск из Известий Отделения русского языка и словесности Императорской Академии Наук.* — 1904. — Т. IX. — Кн. 4. — С. 3, 9–12, 15.

наш герой, у зворотному напрямку відправлено (26 листопада) одного з вихованців Академії: через Снітинський форпост за кордон Російської імперії вийшов «Киевской академії иеромонах Иосифъ Савичъ до Сербіи к преосвященному Сербскому Висариону, епископу Бачкому, проповеднику»*. Принагідно зазначу, що і в наступні століття вже у стінах Київської духовної академії (1819–1923; саме в такій іпостасі після реформи поставили колишні Могиллянські «латинські школи») серби були одними із нечисленних, але постійно присутніх студентів: за століття функціонування навчального закладу його закінчили близько сотні осіб, серед них — майбутні церковні ієрархи, засновники навчальних закладів на батьківщині, письменники та науковці. Дехто з вихованців-сербів лишився працювати в Україні, як-от ректор Полтавської духовної семінарії Іван Пічета (1844–1920).

Вихідці з Сербії у XVIII ст. відвідували й інші українські «латинські училища». Зокрема, 29 липня 1746 р. 28-літній Мойсей Панагіотович, монах сербського «Стониколского прозиваемого Хермня мнстря», просив переяславського єпископа дозволити навчання «славенолатинского языка» у Переяславському колегіумі. Він народився у Белграді, а чернечий постриг прийняв 1734 р. у монастирі, «имянуемомъ Хермне». За 10 років «рады обучения латинского и греческого языка, жіль онъ, Мойсей, Венгерской земли въ городі Егері» при грецькій Миколаївській церкві. З початковими знаннями латинської та грецької мов чернець прибув до Переяслава і на 1749 р. у тамтешньому навчальному закладі дійшов до риторики та клопотався про дозвіл продовжити студії у Московській академії**.

1755 р., коли у Києві мав студіювати Раїч, до Переяславського колегіуму прийняли Петра Іоаннова, який прибув «Цесаріи сербской націи зъ города Карловець въ Россію для обучения латинского и російского языковъ»***. Вихідці із Сербії навчалися також у Харківському колегіумі****.

* ЦДІАК України, ф. 59, оп. 1, спр. 2519, арк. 69, 80 зв. Можливо, це той самий серб-монах Йосиф, який, за даними Петрова, мав залишити Київ разом із Ісаєю Новаковичем 1755 р. (Петров Н. Воспитанники Киевской Академии из сербов с начала синодального периода и до царствование Екатерины II (1721–1762 гг.). — С. 11).

** ЦДІАК України, ф. 990, оп. 1, спр. 96, арк. 1–2 зв., 4–4 зв., 10. Дякую за вказівку на цю та наступну справи Лідії Андріївни Сухих — досвідченому архівісту, яка досліджувала, серед іншого, переселення сербів на територію України.

*** Там само, спр. 271, арк. 1–1 зв.

**** Посохова Л. Ю. *Харківський колегіум (XVIII — перша половина XIX ст.)*. — Х., 1999. — С. 49.

Заходи сербських і київських митрополитів, викликані у XVIII ст. потребою православних балканців конкурувати з Католицькою Церквою, зумовили тісні українсько-сербських взаємини у справі шкільництва*. Навчання Йована Раїча припало на час активного переселення його земляків на територію України та створення ними компактних адміністративно-територіальних і військових одиниць Новосербія та Слов'яносербія. Більше того, розквартирування військових-сербів у Києві на Подолі призвело у першій половині 1750-х рр. до конфліктів між ними та могилянськими спудеями, зокрема через «житлове» питання**. 7 лютого 1755 р. Синод у відповідь на клопотання генерал-майора Хорвата навіть наказував київському митрополиту намагатися не відпускати православних ченців із «Цесарії» після навчання в Академії до сербського преосвященного. Натомість вимагалось, аби київський владика «елико возможныя свои употреблял по пристойности увещания, внушая им пристойным образом и то, что они и в Российской империи по усмотрению состояния их с уважением содержаны быть имеют». Таким чином Хорват сподівався поселити чорне духовенство у Новій Сербії і за його допомогою сприяти переходу «материкових» земляків під своє командування***.

Чому ж академічна документація, відома дослідникам, не фіксувала серед студентів 1750-х рр. нашого героя? Можливо, подальші пошуки дозволять натрапити на слід Раїча у Києві. Проте не варто забувати, що у навчальному закладі спеціальна щорічна фіксація студентів із зазначенням інформації про кожного з них, стосувалася виключно вихідців із духовного стану з підросійської України. Інші згадки про вихованців носили принагідний частковий характер. «Втрапити в історію» можна було, порушивши звичний, «нормативний» ритм академічного життя, приміром, «відзначившись» у бійці, конфлікті з викладачем тощо. Тоді починалися судові розбори і, як наслідок, з'являлися письмові матеріали. Вочевидь, Раїча оминула така доля. За «класичним» варіантом, закінчення навчання в Академії мало увінчатися видачею атестату, підписаного префектом, в якому вказувалося на час перебування у науці, її успішне завершення та складання присяги. Однак є всі підстави твердити, що чимало студентів полишало Київські Атени без письмового підтвердження факту

* Див.: Петров Н. Воспитанники Киевской Академии из сербов с начала синодального периода и до царствование Екатерины II (1721–1762 гг.). — С. 3–8.

** *АцД.* — К., 1905. — Т. II. — С. 101–103. — № XL.

*** Там само. — С. 147–148. — № LX.

студій. До того ж, не відомо, чи в Академії зберігалися копії або чернетки виписаних атестатів, а за дозволом видати такий документ часто зверталися не до керівництва «шкіл», а до київського митрополита (в юрисдикції якого перебував заклад), тож записи, що засвідчували факт навчання того чи іншого студента, могли взагалі не зберігатися у могилянському діловодстві. Оригінал свідоцтва мандрував із колишнім вихованцем і опинявся там, де той шукав «хліба насущного». Таким чином, атестат Раїча, якщо він його отримав, слід шукати у Сербії. Зрештою, за припущенням дослідників, пожежа 1780 р., яка знищила академічну бібліотеку, могла те саме зробити і з архівом навчального закладу, ліквідувавши інформацію про його вихованців.

Через брак відомостей про навчання Йована Раїча в Могилянській академії можемо робити лише загальні припущення, що базуються на знаннях про історію «шкіл» 1750-х років. У це десятиліття до закладу вступило чимало вихованців, хоч і менше, ніж у другій половині 1740-х чи у 1760-і роки. Так, 1753 р. у Київських Атенах навчалися 1013, у 1754 — 844, 1755 — 1003, 1756 — 908, 1757 — 869, у 1758 — 854 особи. Натомість із 1744 по 1748 р. та у 1763–1765 рр. кількість вихованців завжди перевищувала 1100, а в 1761–1762 і 1766–1769 — 1000 студеїв*. Наведена статистика, яка за два роки може показувати помітні коливання чисельності вихованців, підтверджує відому практику українського «латинського» шкільництва — студенти (окрім вихідців із духовенства) починали навчатися чи залишали заклад за власним бажанням, і ніхто не міг заборонити їм так чинити. Отож плінність студентського контингенту була доволі помітною. Загалом за кількістю вихованців у 1750-і роки Київська академія залишалася не тільки найбільшим навчальним закладом підросійської України та Російської імперії, а могла рівнятися до подібних «шкіл» сусідньої Речі Посполитої. Для порівняння, у Московській академії в першій половині XVIII ст. кількість студентів коливалася від 200 до 600 осіб**, у Санкт-Петербурзькій після її заснування 1721 р. вона становила від 26 до 82 у перші п'ять навчальних років і в наступні десятиліття не перевищувала останнього показника***.

* *Києво-Могилянська Академія кін. XVII — поч. XIX ст.: повсякденна історія. Зб. док. / Упор. О. Ф. Задорожна, Т. Л. Кузик, З. І. Хижняк, М. В. Яременко. — К., 2005. — С. 237. — № 151.*

** *Смирнов С. История Московской славяно-греко-латинской академии. — М., 1855. — С. 180–181.*

*** *Чистович И. История С.Петербургской духовной академии. — СПб., 1857. — С. 11, 44–45.*

Упродовж XVIII ст. чисельність вихованців львівських єзуїтських «шкіл» коливалася між 550 і 700 хлопців, а у Віленській академії в середньому становила 800 аліумнів*.

Розміром студентської корпорації Могилянські «школи» виділялися також на фоні закладів іншого типу. Зокрема, в перші шість десятиліть XVIII ст. у Краківському університеті число вихованців орієнтовно становило 650–750 студентів, а загалом сумарна оцінка усіх краківських «студіозів» називає близько 2 тисяч осіб**. У Братиславі, де в XVIII ст. функціонували протестантський ліцей, католицька гімназія та Королівська юридична академія, навчалася трохи більше тисячі студентів***. У 28 німецьких університетах початку XVIII ст. разом студіювало майже 9 тисяч осіб, а середня чисельність в одному становила приблизно 290 чоловік. Кількатисячними залишалися тільки навчальні заклади Іберійського півострова, а в Парижі більше тисячі вихованців налічувалося на одному юридичному факультеті****. Зате щорічне число вступників до Московського університету від 1755 до кінця 1770-х років не перевищувало 25 осіб, нараховуючи в середньому 15 чоловік. Затим їх кількість коливалася від 17 до 54 новоприбулих, а з 1785 р. знову скоротилася. У 1760 р., наприклад, у закладі навчалася 54 особи*****.

Що ж міг почути Йован Райч на лекціях у Києві та від кого з професорів? Впродовж 1751–1755 рр. Академію очолював ректор Георгій Кониський (майбутній білоруський владика, засновник Могилівської семінарії за зразком *Alma Mater*), а затим до 1758 р. Манасія Максимович (навчався не лише в Києві, а й за кордоном, де згодом також друкувався). Ректори викладали теологію. Філософії навчали префекти Давид Нащинський (1753–1755 рр., слухав лекції в німецьких університетах, навчав німецької мови у Києві, майбутній ректор), Авраамій Флоринський (1755–1757 рр., першу половину 1755 р. викладав риторику*****) та один

* Bednarski S., T.J. *Upadek i Odrodzenie szkół jezuickich w Polsce. Studium z dziejów kultury i szkolnictwa Polskiego*. — Kraków, 2003. — S. 117.

** *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1364–1764*. — Kraków, 1964. — Т. I. — S. 368–369.

*** Даниш М. Українські студенти в Братиславському ліцеї у XVIII ст. // *Український історичний журнал*. — 1991. — № 3. — С. 63.

**** Di Simone M. R. *Admission // A History of the University in Europe*. — Cambridge, 1996. — Vol. II. *Universities in Early Modern Europe (1500–1800)*. — P. 302–311.

***** Феофанов А. М. Социальный состав и численность студентов Московского университета во второй половине XVIII — первой четверти XIX века // *Отечественная история*. — 2006. — № 6. — С. 120–121.

***** *Изд.* — К., 1905. — Т. II. — С. 411. — № СXXXI.

із найпомітніших вихованців і очільників Могилянських «шкіл», майбутній ректор та київський митрополит Самуїл Миславський (1757–1761 рр., у 1755 р. — професор піітики, а в 1756 р. — риторики)*. Останній навіть листувався з відомим бранденбурзьким професором Християном Баумейстером, який в одному з листів до київського префекта 1758 р. зробив йому наступний комплімент: «Не думайте Вы, что Брандебурская Академия господина предостойного Академии Киевской префекта Самуила Миславского не знает; я уповаю, и в самом Париже он почтен тем именем, которим украшается тамошнее Сорбонское училище»**.

З-поміж професорів інших курсів Раїч міг слухати ієромонахів Володимира Каліграфа (викладав риторики у 1753–1754 рр.), Теофіла Несіна (у 1754–1755 рр. читав поетику, а в 1755–1756 рр. — риторичку), Ісаакія Савицького (викладача піітики у 1757–1759 рр.). Навчителем німецької, гебрійської (з 1752 р.) та французької (з 1753 р.) був вихованець київського, а також угорських і пруських навчальних закладів священник Константин Крижановський. 1758 р. викладання німецької, а 1760 р. і французької мов перейшло до Томи Халчинського. Від 1753 до 1758 р. грецької мови навчав Віктор Ладиженський, який також у 1756 р. одночасно викладав арифметику, а від 1758 р. — риторичку. Від 1758 р. грецький клас перейшов під опіку Григорія Горлянського, а з наступного року — Єфрема Дяковського***.

Кістяк могилянського курікулуму був традиційним для гуманістичної школи підвищеного типу: граматичні класи, в яких завоювали латинську мову (адже від граматички всі основні курси мали викладатися латиною), піітика, риторика, філософія та теологія. Навряд чи варто детально звертатися до кожної школи окремо, тим паче, що Раїч, з огляду на певну підготовку, не мусив починати навчання з «нуля». Зупинимось лише на середніх та вищих класах. Отож, згідно з рішеннями київського митрополита 1752 р. у відповідь на академічні пропозиції, в поетиці мали студіювати «Цицероновы епистола, науку о периодах и их разборе», правила розстановки наголосів, «науку о хрии», «de generibus carminum науку», «тропи и фигуры протолковать», а віршування вивчали і на латинських та польських прикладах, і на російських (із творів Феофана (Прокоповича) чи Михайла Ломоносова). У риторичці студенти опановували теорію та практику красномовства,

* Там само. — С. 412. — № СXXXI; *Києво-Могилянська Академія кін. XVII — поч. XIX ст.: повсякденна історія*. — С. 501–502.

** *Ацд.* — К., 1905. — Т. II (1751–1762 гг.). — С. 223. — № LXXXVIII.

*** Там само. — С. 406, 409–410, 413, 415–416. — № СXXXI.

вивчаючи, зокрема, Цицерона та Горація, а також коротко прослуховували діалектику — як вступ до філософії. Окремо вивчалася грецька мова (під час курсу вихованці практикувалися переважно читати та перекладати). Владика наголошував також, що «філософи» та «богослови» зобов'язані відвідувати диспути*.

За пізнішою інформацією, 1758/1759 н. р., у філософському курсі (тривав 2 роки, складався з раціональної, натуральної і моральної філософій) акцентувалося на працях «разных новейших, яснейших и в Европе славнейших авторов», а також практикувалося казnodіяння у класі найуспішнішими студентами з катедри. «Богослови» (теологічний курс був чотирирічний і крім власне богословських наук — догматики, моральної теології тощо — включав освоєння необхідних в області релігії знань) вивчали, між іншим, книгу «Православное исповедание церкви восточных грекороссийских» (латинською мовою). Для potwierдження теологічних знань та тлумачення правд віри студіювалася Біблія (не без допомоги латиномовної літератури), догматика також базувалася на перечитуванні «Каменя віри»**. Подивитися на тогочасну навчальну програму Києво-Могилянської академії доцільно на ширшому фоні, адже XVIII ст. — час кардинальних змін у європейських освітніх практиках. В одних країнах Європи модернізація освіти відбувалася раніше, в інших пізніше, проте тенденції були схожими: оновлення курікулюмів зводилося до поступового витіснення латинської мови та запровадження вивчення нових європейських мов, актуалізації студій секулярних предметів, зокрема тих, які вимагав розвиток державних бюрократичних апаратів, військової справи, науки та техніки (математика, військова та цивільна архітектура, історія, географія тощо). Зміни відбувалися навіть у викладанні традиційних курсів гуманістичної школи.

Чи реагували на виклики часу в Києві? Ще 1738 р. в Академії збагатили курікулюм німецькою мовою, яку міг вивчати у 1750-х рр. і Йован Раїч, як і французьку, що вперше почала викладатися 1753 р. У вересні 1753 р. в Академії у переліку професорів з'явився окремий викладач математики, однак перед початком наступного навчального року, у планованому переліку професорів він не фігурував, як і в наступні роки***. Як уже зазначалося, 1756 р. викладання арифметики ділив разом із навчанням грецької мови

* Там само. — С. 80–83. — № XXVIII.

** Там само. — С. 325–328. — № СІІІ.

*** Там само. — С. 97–98. — № XXXVI; с. 133–134. — № LI; с. 173–175. — № LXIX.

Віктор Ладигенський. Арифметика у 1758/1759 н. р. викладатися з другої граматичної школи — інфіми. Причому вже тоді опанували, як і в сучасній початковій школі, додавання, віднімання, множення та ділення. Пізніше в граматиці до арифметики додавалася географія — «математична» та «історична». Студіювання цих предметів тривало у синтаксими аж до риторики. «Філософи», натомість, продовжували поглиблювати знання про частини світу, читаючи відповідну літературу німецькою мовою. Як бачимо, навчання секулярних предметів переважно не мало самостійного характеру (окремий курс та спеціальний професор) та могло поєднувати одночасно кілька завдань (наприклад, паралельне опанування мови)*. Слід зазначити, що спроби розширити коло предметів у Могилянських Атенах (і не лише в 1750-ті роки) вимагало додаткових коштів, а на той час, як характеризують дослідники, матеріальне становище закладу було «жалюгідним»**. Покращення відбулося у 1760-ті роки після зміни київського митрополита Тимофія (Щербацького, 1748–1757 рр.) на Арсенія (Могилянського, 1757–1770 рр.).

1755 р. у Києві відбулася спроба очистити викладання філософії від «смиття схолястиків». Префект Академії Давид Нащинський прохав митрополита дозволити викладати курс не за Пурхоцієм, позаяк «ныни во всей Европы принятая и толкуемая Волфианская философия превосходно полезние, понеже основательные, вразумительные и твердые от Пурхоциевой», а за відомим сучасником Баумайстером. Цю ініціативу підтримав також колишній могилянський професор, білоруський владика Георгій Кониський, до якого за порадою звернувся його київський колега***. Таким чином, від середини століття стара єзуїтська філософія, що раніше викладалася у Києві, не лише вважалася застарілою, а й була змінена на нову вольфіанську (за припущенням дослідників — чи то під впливом німецьких університетів, чи через внутрішні зміни у філософуванні Товариства і послаблення його впливу на київських професорів)****.

* Там само. — С. 328–329, 331–333. — № СІІІ.

** Петров Н. И. Введение // *Ауд.* — К., 1905. — Т. II. — С. XVII–XVIII.

*** Там само. — С. 175–181. — № LXX (цит.: с. 176, 179). Оригінал листа-відповіді Георгія Кониського: Державний архів м. Києва, ф. 3, оп. 1, спр. 5, арк. 1–2 зв.

**** Див. детальніше: Симчич М. Зауваги до впливів на викладання філософії в Києво-Могилянській академії кінця XVII–XVIII ст. // *Київська Академія.* — 2006. — Вип. 2–3. — С. 74–85; Симчич М. *Philosophia rationalis у Києво-Могилянській академії. Компаративний аналіз могилянських курсів логіки кінця XVII — першої половини XVIII ст.* — Вінниця, 2009. — С. 143–144.

На час перебування Раїча в Києві припадають також технічні новації у навчанні: при владіці Тимофії (Щербацькому) почалося введення в усіх школах Академії друкованих посібників замість переважно рукописних*. На той час навчальний заклад володів чи не найбільшою в Україні книгозбірнею.

Наскільки глибоко зачерпнув наш герой з криниці могилянської премудрості, що вивчав, читав, із ким спілкувався — залишається таємницею, якщо шукати відповіді в документації Київської академії. Відтак, саме вивчення сербських матеріалів може допомогти краще висвітлити київську сторінку життя Йована Раїча, адже на батьківщину він мав привести не лише письмовий доказ свого навчання у «другому Єрусалимі», а й спогади, враження, зрештою — певний багаж знань, про які могли писати він сам чи його сучасники.

---

* Петров Н. И. Введение // *Ацд.* — К., 1905. — Т. II. — С. XVII.